

СУСПІЛЬНІ ПРОЦЕСИ В МАРІУПОЛЬСЬКОМУ ПОВІТІ НА ПОЧАТКУ РЕВОЛЮЦІЇ (ВЕСНА 1917 р.)

У статті висвітлюються згідно із сучасними методологічними підходами недостатньо досліджені в історичній літературі питання розвитку суспільних процесів у м. Маріуполі та Маріупольському повіті на початку демократичної революції 1917 р. У дослідженні використані документи із сімейного архіву маріупольського ветерана КПРС А. Могильного, маловідомі матеріали періодичних видань, що дозволило розширити коло джерел з означеної теми.

Ключові слова: Маріупольський повіт; суспільні процеси; демократична революція; політичне оновлення країни.

Постановка проблеми. Дослідження питань суспільного розвитку м. Маріуполя та Приазов'я доби демократичної революції 1917 р. становить безумовну наукову актуальність та інтерес для маріупольської спільноти, яка зацікавлена у вивченні історії рідного краю. Означена наукова проблема до нашого часу залишається недостатньо дослідженою. За радянських часів історики з ідеологічних міркувань або взагалі не розглядали проблеми суспільних демократичних перетворень у країні загалом та Приазовському краї зокрема, або ж висвітлювали їх необ'єктивно, з позицій комуністичної ідеології, яка не сприймала демократичних цінностей. У зв'язку із цим є необхідність розширити джерельну базу дослідження та переосмислити питання суспільного розвитку Маріупольського повіту в умовах демократичних перетворень навесні 1917 р.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Досліджуювану проблему певною мірою висвітлювали сучасні історики, краєзнавці. Л. Якубова розглянула деякі аспекти означеної теми стосовно греків Приазов'я. В окремих працях незначною мірою отримали висвітлення питання сприйняття подій демократичної революції в деяких грецьких селах Маріупольського повіту. Найбільш значний матеріал із теми дослідження подано в узагальнюючій праці співробітників Маріупольського краєзнавчого музею. Але загалом проблема суспільного розвитку Маріупольського повіту на початку демократичної революції 1917 р. не висвітлена повно та системно.

Мета роботи полягає в здійсненні історичного аналізу суспільних процесів у Маріупольському повіті на початку демократичної революції 1917 р.

Виклад основного матеріалу. Невдала для Росії участь у Першій світовій війні вкрай загострила в країні суспільну кризу, що обумовило революційний вибух. 27 лютого 1917 р. у Російській імперії стався державний переворот, який призвів до падіння самодержавства в одній із найбільш деспотичних монархій світу та обумовив початок демократичних перетворень на всій величезній імперській території. 2 березня 1917 р. було створено Тимчасовий уряд на чолі з князем В. Львовим, який узяв на себе відповідальність за подальші реформи в країні [3, с. 218].

Революція, яка розпочалася в Росії наприкінці лютого 1917 р., швидко охопила українські землі, пробу-

дила до громадської активності різні суспільні верстви населення та етнічні спільноти. Розгорілася Українська революція, яка поставила на порядок денний питання економічного, соціального, політичного оновлення суспільства, відродження національної державності. Ініціатором цих перетворень виступила Українська Центральна Рада, створена 3-4 березня 1917 р. Протягом 3-5 березня в українських губерніях Російської імперії були ліквідовані органи влади царату [3, с. 219].

Демократичний початок революції давав людям надію на успішне здійснення суспільних реформ. Були сподівання на те, що нова влада вирішить назрілі гострі економічні, соціальні та політичні проблеми.

В українському Приазов'ї з його строкатою етнічною та соціальною структурою населення на українсько-російському прикордонні революція мала суттєві особливості. Тут своєрідно перепліталися національні, соціальні та політичні суперечності. Революційний процес у Маріуполі ускладнювала протидія старої влади. Маріупольська поліція кілька днів намагалася приховати факт зречення царя [20].

Але чутки про цю подію (хоч і з запізненням) усе ж надійшли до Маріупольщини. Повідомлення про падіння російського самодержавства було позитивно сприйнято в Маріупольському повіті, породило надії на успішне вирішення багатьох давніх болючих соціальних та економічних проблем.

2 березня 1917 р. у Маріуполі різні політичні партії провели мітинги, на яких захоплено вітали революцію та очікувану свободу [2, с. 132-133]. Автори книги про історію Малоянисоля зазначали: "Февральскую революцию 1917 г., которая свергла царизм, сельчане встретили в основном благожелательно, о чем свидетельствовал большой митинг на сельской площади перед церковью" [1, с. 109].

В. Душка в книзі про історію с. Стара Ласпа писав: "Весть о свержении царя подавляющее большинство жителей села ... встретило с радостью и надеждой на справедливое решение самых наболевших жизненных вопросов" [7, с. 91].

Характеризуючи становище, яке склалося в селі Комар після повалення в Росії монархії Романових, І. Стріонов писав: "В первые дни после Февральской революции местные органы власти были парализованы и не знали, что делать. Солдаты, пришедшие с фрон-

тов, ходили по улицам села группами и разглагольствовали про всякие небылицы: война прекращена с Германией, Россия больше воевать не будет, помещичьи земли раздадут бедным крестьянам и т. д." [19, с. 75].

Протягом першого, демократичного, періоду революції в постімперській Україні паралельно діяли дуже відмінні за своєю спрямованістю суспільно-політичні сили - українські національно-демократичні партії, представлені в Центральній Раді, російські прихильники Тимчасового уряду, есери, помірковані меншовики, радикально налаштовані більшовики, політичні партії національних меншин, зокрема єврейські та інші. Їхні осередки в цей час з'явилися також у Маріуполі.

У суспільному житті Маріуполя того часу, де важливу роль відігравали робітники металургійних підприємств, помітне місце посіла рада робітничих депутатів. В існуючій історичній літературі містяться різні тлумачення щодо питання її створення. За радянського часу з певних ідеологічних міркувань ця проблема висвітлювалася побіжно. Більшовицька газета "Наша правда" в листопаді 1927 р. зазначала, що 2 березня 1917 р. в Маріуполі, у приміщенні земства, було створено робітничий комітет, який провів вибори до ради робітничих депутатів. При цьому в газеті висловлювався жаль із приводу того, що до виконкому ради потрапили "всі стародумці-юристи" [20].

У статті про місто Жданов, опублікованій в "Історії міст і сіл України" (Донецька область), констатувалося, що 2 березня в місті було обрано раду робітничих депутатів, проте "більшість у ній захопили меншовики та есери", які "сприяли створенню ... т. зв. громадського комітету, який очолив комісар Тимчасового уряду" [8, с. 396]. Нападаючи на "меншовицько-есерівську більшість" Маріупольської робітничої ради, радянські історики не намагалися пояснити сутність питання, обмежуючись традиційними ідеологічними кліше. Сучасні маріупольські краєзнавці, уникаючи ідеологічних штампів, констатують, що рада робітничих депутатів була створена на заводах Нікополь-Маріупольського товариства та "Російський Провіданс" [2, с. 133].

Факти свідчили про те, що маріупольські робітники-металурги на початку демократичної революції були політично активні, але не захоплені ліворадикальними настроями й перебували під впливом реформістських політичних сил - есерів та меншовицького крила російських соціал-демократів. Радикально налаштовані маріупольські більшовики на цей час ще не повернулися з ув'язнення. Та й загалом у місті та повіті ще панували ліберальні, помірковані настрої. До процесу суспільного оновлення в Маріуполі включалися громадські кола різної політичної спрямованості, але значною мірою орієнтовані на демократичні цінності.

6 березня відбулися об'єднані збори маріупольських громадських організацій, на яких було створено Маріупольський міський громадський виконавчий комітет, очолений представником партії кадетів, колишнім депутатом І російської Державної думи М. Земцовим [4, с. 78]. В "Історії міст і сіл Донецької області" було зазначено, що це був комісар Тимчасового уряду м. Маріуполя [8, с. 396]. Маріупольським повітовим комісаром Тимчасового уряду був призначений відомий купець І. Пічахчі - присяжний адвокат у Маріуполі [16].

До виконавчого комітету увійшли представники кооперативних, торговельно-промислових організацій та члени ради робітничих депутатів [2, с. 132-133]. Члени комітету були обрані одностайно. Передбачалося, що

він візьме на себе управління містом. Першим комітет розглянув питання про роззброєння дискредитованої в суспільстві колишньої царської поліції та створення народної міліції, для керівництва якою було запроваджено посаду головного комісара [9]. У зв'язку з ускладненням питання щодо забезпечення населення м. Маріуполя продовольством було створено продовольчий комітет. Одночасно було висловлено прагнення створити народний музей революційного руху в Росії [11].

11 березня 1917 р. був створений Маріупольський повітовий громадський виконавчий комітет. Протягом березня 1917 р. у селах повіту були створені волосні громадські комітети. У Сартані волосний комітет очолював заможний селянин С. Папуш. Він представляв сільську громаду також у повітовому комітеті [21, с. 54].

Із початком демократичної революції в перебігу суспільних процесів у Маріуполі, як і в інших регіонах України, активізувалася роль солдатських мас. Із 1914 р. у Новоселівці знаходився стаціонарний літній табір та навчальний полігон 24-го Маріупольського запасного піхотного полку, чисельність солдат у якому в літні періоди досягала 7 тис. осіб [18]. Слідом за відомим наказом № 1 Петроградської ради про демократизацію в Російській армії 7 березня наказом військового губернатора та начальника гарнізону м. Маріуполя було скасовано іменування солдатів "нижній ранг", офіцери були зобов'язані звертатися до солдатів на "Ви", знято було й статутні обмеження, встановлені для військових чинів [9]. Навесні 1917 р. у складі 24-го запасного піхотного полку виділилися національні військові формування, зокрема 5-а та 6-а українські роти, окремі грецькі сотні під керівництвом Балжі [2, с. 133].

На початку революції більшість солдатів та офіцерів підтримувала нову владу. Наприкінці квітня в Маріуполі відбувся мітинг військовослужбовців місцевого гарнізону на знак єднання армії та Тимчасового уряду [12]. Від 24-го запасного полку на адресу Тимчасового уряду було відправлено телеграму із закликом до посилення його влади [13].

У квітні 1917 р. у результаті об'єднання ради робітничих та ради солдатських депутатів утворилася Маріупольська рада робітничих та солдатських депутатів. Від солдатів до неї увійшли переважно офіцери [20]. Маріупольська рада поширювала свій вплив на м. Маріуполь та Маріупольський повіт [5, с. 81].

У квітні - травні 1917 р. до Маріуполя повернулися репресовані царською владою учасники антивоєнного страйку, який відбувався 16 травня - 4 червня 1916 р. на металургійному заводі "Нікополь" [4, с. 77, 78]. Серед тих, хто повернувся до міста, був один з активних організаторів того страйку, робітник бронзового цеху металургійного заводу "Нікополь" В. Варганов. Він був обраний головою комітету тих, хто постраждав за страйк [6]. Цей комітет став основою формування в Маріуполі більшовицького осередку [8, с. 396].

У цей час у Маріуполі були також створені різні громадські комітети - військово-промисловий, військово-спортивний, профспілки вчителів, фотографів та ін. "Союз солдаток та трудящих жінок", "Союз жінок", проводили добровільну діяльність. З'явилися різні гуртки. Гурток "Відозва" на чолі з Д. Хараджаєвим допомагав російським військовополоненим [2, с. 133].

Протягом березня 1917 р. у Маріуполі формувалися національні об'єднання українців, греків, вірмен. Вони проводили національно-культурні, благодій-

ницькі заходи. Так, 21 березня 1917 р. у жіночій гімназії Н. С. Дарій відбувся вечір, присвячений творчості видатних українських письменників XIX ст. І. Котляревського та Т. Шевченка. 7 квітня було оголошено про створення Мариупольського Українського товариства, яке ставило метою просвіту та формування політичної культури українців [4, с. 78]. 11 березня на зборах Мариупольського вірменського комітету були зібрані пожертви на користь борців за свободу [11]. 12 березня товариство греків збило 1000 рублів в якості благодійних пожертв на допомогу революції [10]. Зазначені факти вказують на громадську активність демократичних кіл Мариуполя протягом березня - травня 1917 р.

Висновки

Аналіз суспільних процесів у Мариупольському повіті на початку революції свідчить про те, що вони відображали і загальні демократичні тенденції, які виявлялися в масштабі всієї країни, і певні регіональні особливості. Весна 1917 р. характеризувалася активізацією дій громадських та політичних організацій у Мариуполі, їхнім прагненням так чи інакше сприяти оновленню суспільства. На демократичних засадах було створено Мариупольський міський громадський виконавчий комітет, повітовий громадський виконавчий комітет та волосні громадські виконавчі комітети, що в цілому становили певну систему нових інституцій, на які спирався Тимчасовий уряд. Мариупольська рада робітничих та солдатських депутатів у березні - квітні 1917 р. теж формувалася на демократичних засадах, за участю різних партій соціал-демократичного та есерівського спрямування. Більшість суспільних проблем цього часу вдавалося вирішувати, уникаючи гострих конфронтацій.

Проте наступні події показали, що ця суспільна стабільність була нетривкою, оскільки не вирішувалися вчасно найбільш складні економічні, соціальні, політичні проблеми, цьому протидіяли впливові політичні сили. Негативно позначалося на розвитку суспільних процесів низька ефективність здійснюваних реформ.

Надалі необхідно продовжити дослідження суспільних процесів на теренах Мариупольського повіту, оскільки в межах невеликої за обсягом статті неможливо охопити всі аспекти означеної проблеми.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аниміца Е. Г. Малоянисоль: история, события, судьбы (1780 - 2010) / Е. Г. Аниміца, Л. Г. Антонова. - Екатеринбург : Уральский государственный экономический университет, 2010. - 220 с.
2. Божко Р. П. Мариуполь и его окрестности: взгляд из

XXI века / [Р. П. Божко, Т. Ю. Були, Н. Н. Гашененко и др.] - Мариуполь : Рената, 2006. - 355 с.

3. Верстюк В. Ф. Україна від найдавніших часів до сьогодення: Хронологічний довідник / В. Ф. Верстюк, О. М. Дзюба, В. Ф. Репринцев. - [вид. друге, доп., доопр.]. - К. : Наук. думка, 2005. - 718 с.

4. Весь Мариуполь. - Мариуполь : РА Витязь, 2003. - 384 с.

5. Гамрецький Ю. М. Мариупольська рада робітничих і солдатських депутатів / Ю. М. Гамрецький // Радянська енциклопедія історії України / [ред. колегія рад. енциклопедії історії України: Скаба А. Д. та ін.]. - Т. 3. - К. : Головна редакція історії української радянської енциклопедії, 1971. - С. 81.

6. Гусько А. С., Музыченко Ф. Ф. Алейников В. Д., Николенко Л. Ф., Осипенко А. Д., Конопенко И. К. Генеральному секретарю Центрального комітета КПСС товарищу Брежневу Леониду Ильичу. Апрель 1970. г. Жданов // Кафедра історичних дисциплін Мариупольського державного університету. Поточний архів, ф. 2. Історія Приазов'я, оп. 1. Сімейний архів А. Могильного, справа 1, арк. 1.

7. Душка В. Село над Кальмиусом: Очерки истории села Старая Ласпа. - Кн. 1 / В. Душка. - Донецк : ИД Кальмиус, 2005. - 237 с.

8. Історія міст і сіл УРСР. В 26 томах. Донецька область. - К. : Головна редакція Української радянської енциклопедії АН УРСР, 1970. - 992 с.

9. Мариупольская жизнь. - 1917. - № 3107.

10. Мариупольская жизнь. - 1917. - № 3111.

11. Мариупольская жизнь. - 1917. - № 3112.

12. Мариупольское слово. - 1917. - № 24.

13. Мариупольское слово. - 1917. - № 25.

14. Мариупольское слово. - 1917. - № 26.

15. Мариупольское слово. - 1917. - № 29.

16. Мариупольское слово. - 1917. - 29 октября.

17. Романцов В. М. Грецькі села Північного Приазов'я в перший період Української національно-демократичної революції / В. М. Романцов // Історичні та політологічні дослідження. - 2010. - № 3-4 (45-46). - С. 146-151.

18. Справка-формуляр по истории органов советской власти в Жовтневом районе гор. Жданова (б. Мариуполь) // Кафедра історичних дисциплін Мариупольського державного університету. Поточний архів, ф. 2. Історія Приазов'я, оп. 1. Сімейний архів А. Могильного, справа 2, арк. 1.

19. Стрионов И. О некоторых событиях XX века / И. Стрионов // Історія повсякденності в її етнічному вимірі: спогади грека-комуніста. - К. : Інститут історії України НАН України, 2008. - С. 75-76.

20. Як творилася революція на Мариупольщині // Наша правда. - 1927. - 2 листопада.

21. Якубова Л. Д. Мариупольські греки (етнічна історія): 1778 р. - поч. 30-х р. XX ст. / Л. Д. Якубова. - К., 1999. - С. 51-62.

Романцов Владимир,

доктор исторических наук, профессор Мариупольського государственного университета

ОБЩЕСТВЕННЫЕ ПРОЦЕССЫ В МАРИУПОЛЬСКОМ УЕЗДЕ В НАЧАЛЕ РЕВОЛЮЦИИ (ВЕСНА 1917 г.)

В статье освещаются в соответствии с современными методологическими подходами малоисследованные в исторической литературе вопросы развития общественных процессов в г. Мариуполе и Мариупольском уезде в начале демократической революции 1917 г. В исследовании использованы документы из семейного архива мариупольского ветерана КПСС А. Могильного, малоизвестные материалы периодических изданий, что позволило расширить круг источников по указанной теме.

Ключовые слова: Мариупольский уезд; общественные процессы; демократическая революция; политическое обновление страны.

№ 3 (135) березень-квітень 2015 р.

Romantsov Volodymyr,
 Doctor of History, Professor of Mariupol State University

SOCIAL DEVELOPMENT PROCESSES IN MARIUPOL VICINITY AT THE BEGINNING OF THE REVOLUTION (SPRING OF 1917)

The research of the social development issues of Mariupol and the Azov Area at the time of the democratic revolution of 1917 presents undoubted scientific vitality and interest for Mariupol community which is interested in the study of the homeland's history. Until nowadays the aforementioned scientific problem remains insufficiently investigated. In the Soviet times, the historians either did not consider the problems of social democratic reformations in the country in general and those of the Azov Area in particular at all for ideological reasons or were biased in the highlight thereof in conformity with communist ideology which did not accept the democratic values. In this respect, it is necessary to widen the range of sources of the research and to re-evaluate the issues of the history of social development of Mariupol Vicinity under the conditions of the democratic reformations in spring 1917.

In conformity with the modern methodological approaches, the article highlights the social development issues in Mariupol and in Mariupol Vicinity at the beginning of the democratic revolution of 1917 which are insufficiently investigated in historical literature. The research uses documents taken from the family archive of A. Mogylnyi, a veteran of the Communist Party of the Soviet Union as well as hitherto unknown materials taken from periodicals, which has made it possible to widen the range of sources under the aforementioned theme.

Key words: *Mariupol Vicinity; social development processes; democratic revolution; political renovation of the country.*

REFERENCES

1. Anymytsa E. H., Antonova L. H. (2010), Maloyanisol history, events, fate (1780 - 2010), Ural State University of Economics, Yekaterinburg, 220 p. (rus).
2. Bozhko R. P., Buly T. Yu., Hashenenko N. N. and ather (2006), Mariupol and its surroundings: a view of the XXI century, Renata, Mariupol, 355 p. (rus).
3. Verstiuk V. F., Dziuba O. M., Repryntsev V. F. (2005), Ukraine from ancient times to the present: Chronological owner, Naukova dumka, Kyiv, 718 p. (ukr).
4. All Mariupol (2003), RA Vytiaz, Mariupol, 384 p. (rus).
5. Hamretskyy Yu. M. (1971), Mariupol Soviet of Workers 'and Soldiers' Deputies, in: *Soviet Encyclopedia of History of Ukraine*, Vol. 3. Holovna redaktsiia istorii ukrainskoi radianskoi entsyklopedii, Kyiv, p. 81 (ukr).
6. *Department of historical sciences Mariupol State University. Current archive*, fond 2. History of Azov, opys A. 1. Family Archive Mohylny, sprava 1, arkush 1 (ukr).
7. Dushka V. (2005), The village of Kalmius: Essays on the history of the village Staraya Laspa, Book 1, Kalmyus Publisher, Donetsk, 237 p. (rus).
8. History of cities and villages of the USSR. In 26 volumes. Donetsk region (1970), Holovna redaktsiia istorii ukrainskoi radianskoi entsyklopedii AN URSS, Kyiv, 992 p. (ukr).
9. *Mariupolskaya zhyzn* (1917), № 3107 (rus).
10. *Mariupolskaya zhyzn* (1917), № 3111 (rus).
11. *Mariupolskaya zhyzn* (1917), № 3112 (rus).
12. *Mariupolskoye slovo* (1917), № 24 (rus).
13. *Mariupolskoye slovo* (1917), № 25 (rus).
14. *Mariupolskoye slovo* (1917), № 26 (rus).
15. *Mariupolskoye slovo* (1917), № 29 (rus).
16. *Mariupolskoye slovo* (1917), 29 oktyabrya. (rus).
17. Romantsov V. M. (2010), Istorychni ta politolohichni doslidzhennia, № 3 - 4 (45 - 46), pp. 146-151 (ukr).
18. *Department of historical sciences Mariupol State University. Current archive*, fond 2. History of Azov, opys 1. Family Archive Mohylny, sprava 2, arkush 1 (ukr).
19. Strionov Y. (2008), The history of everyday life in its ethnic dimension: Greek Communist memories, Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy, Kyiv, pp. 75-76 (ukr).
20. *Nasha pravda* (1927), 2 lystopada (ukr).
21. Yakubova L. D. (1999), Mariupol Greeks (ethnic history): 1778 - beg. 30th district. Twentieth century, Kyiv, pp. 51-62 (ukr).

© Романцов Володимир
 Надійшла до редакції 19.03.2015